

ORTA ÇAĞ'DA TÜRK-GÜRCÜ MÜNASEBETLERİNİ ŞEKİLLENDİREN FAKTÖRLER

TELLİOĞLU, İbrahim*
TÜRKİYE/TURÇIYA

ÖZET

Müslüman Türk unsurların Gürcistan'a yönelik gaza ve cihat faaliyetlerine karşılık Gürcülerin, Hristiyanlığın yoğurduğu millî hislerle bağımsızlığı korumaya çalıştığı sırada gün yüzüne çıkan din farklılığı temelli çatışmalar, Orta Çağ'da Türk-Gürcü ilişkilerini yönlendiren faktörlerin başında gelir. Diğer taraftan Kıpçakların desteğiyle Selçuklu hâkimiyetine karşı yürütülen mücadelede de din birliği, yapılan ittifakın önemli bir sebebi olmuştur. İkinci olarak üçüncü devlet ve topluluklarla iş birliği Türk-Gürcü münasebetlerinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. İki taraf arasında ortak menfaate dayanan yakınlaşmalar bir buçuk asra yakın devam ederken, Gürcistan'da iç çekişmeler de özellikle Kıpçaklarla ilişkilerin şekillenmesini önemli ölçüde etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Gürcü, Orta Çağ, Selçuklu, Kıpçak, Harzemşah, Hazar, Bizans İmparatorluğu.

ABSTRACT

The Factors that Shaped Turkish-Georgian Relations in the Middle-Ages

Religious conflict, arising from religious identity motivated war and spiritual jihat activities of Muslim Turkish elements against Georgia and challenge of Georgians, which was derived from their Christian faith to defend their independence appear to be the major factor which shaped the Turkish-Georgian relations in the Middle-Ages. On the other hand, religious ties were the main motivation behind the alliance with Kipchaks and the support of them against the Seljuks sovereignty. Secondly, alliance with the third countries and communities also played a major role in the shaping of Turkish-Georgian relations. Reciprocal beneficiary based-cooperation of two sides were lasted for about 150 years and internal conflicts of Georgia significantly affected the relations of this country particularly with the Kipchaks.

Key Words: Turk, Georgian, Middle Ages, Seljuk, Kipchak, Khwarazmshah, Khazar, Byzantine Empire.

* Doç. Dr, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, TRABZON-TÜRKİYE. e-posta: telliogluibrahim@gmail.com

Türkler ve Gürcüler, MÖ VIII. asırdan beri münasebeti bulunan iki toplumdur. MÖ 705 civarında Orta Asya'dan Kafkasların güneyine göç eden (Minns, 1970: 188 vd.; Tarhan, 1984: 111 vd.; Tansuğ, 1949: 535 vd.; Siharulidze vd., 1988: 42 vd.) ve bugün elde bulunan kanıtlarla bilim dünyasında Türklerin öncülerinden birisi olduğu kabul edilen (Tarhan, 1979: 355-360.) Kimmerlerden itibaren Türk-Gürcü ilişkileri de başlamıştır. Kimmerleri takiben bölgeye gelen İskitler, Urartu Devleti'ni yıkmış, destekledikleri Medlerin, Asurluları ortadan kaldırmasına yardım etmişlerdir. Bu süreç içerisinde ortaya çıkan siyasi boşlukta, kaynaklarda ilk defa Gürcü kabilelerinden bahsedilmeye başlanmıştır. Doğu Anadolu bölgesinde, MÖ 665 yılından itibaren Kür ve Çoruh nehirleri arasındaki sahayı üç asırdan fazla bir süre yurt tutan İskitler, daha sonra bu bölgeye yerleşen, içerisinde Gürcü ve Ermenilerin de bulunduğu diğer unsurlar arasında eriyip giderek tarih sahnesinden silinmişlerdir. (Tellioglu, 2005: 237-245.)

Anonim Gürcü tarihi, Kartlis Chovreba'daki kayıttan, İskit hâkimiyetinin sona ermeye başladığı dönemde, Perslere karşı bağımsızlığını kazanmaya çalışan Gürcülerin, Türklerle anlaşarak onları Meskheta şehrine yerleştirdikleri bilinmektedir. (Brosset, 1849: 27-32; Thomson, 1996: 19-23.) Bu eserin Romyantsev yazmasından bölgeye gelen Türklerin sayısının yirmi sekiz bin aile olduğu görülmektedir. Gürcüler, kendilerini İran tahakkümünden kurtaran Türklere, yerleştikleri kaleye izafeten Orbelyan adını vermişlerdir ki XII. yüzyıldaki Kıpçak göçüne kadar Orbelyanlar, ülkenin önde gelen aileleri arasında yer almıştır. (Kırzioğlu, 1992: 19; Bala, 1997: 837.) Diğer taraftan aynı kaynaktan yer alan kayıtlardan, Orbelyanların Meskheta'da bulunduğu sırada bölgeye gelen Makedonyalı İskender'in ordularının, MÖ 336'da, doğuda Hazar Denizinden batıda Çoruh boylarına kadar genişleyen sahada Kıpçaklarla karşılaştığı ve onların mukavemeti sebebiyle uzun süre bölgeyi ele geçiremediği bilinmektedir. (Brosset, 1849: 33; Allen, 1971: 52.) Aynı şekilde, ayrıntısı bilinmemekle birlikte Ermeni kaynaklarından, III. yüzyıldan Orta Çağın başlarına kadar Türklerle Gürcülerin zaman zaman aynı orduda birlikte görev yaptıkları anlaşılmaktadır. (Langlois, 1880: 115.) Son olarak VII. yüzyılın ortalarında Erzurum'un kuzeyi ile Artvin çevresinde bağımsızlığını ilan eden, akabinde Tiflis, Anı, Kars ve çevresini de topraklarına kattıktan sonra XI. yüzyılın başlarında Gürcü Krallığı'nı da ele geçiren (Rapp, 2000: 572-576.) Bagratlı ailesi de bu dönemde Ermeniler ve Gürcüler arasında yaşamaktaydı ki bu ailenin Türk kökenli olduğuna dair önemli kanıtlar mevcuttur. (Kırzioğlu, 1953; 233-246) Ermeni kaynaklarındaki bilgilerden, III. yüzyılın başlarına doğru Hazarların ve Hunların bugünkü Gürcistan'a akınlar düzenlediği, ancak burada tutunamayarak Karadeniz'in kuzeyine çekildikleri görülmektedir. (Moses Khorenats'i, 1980: 211; Langlois, 1880: 115.)

İlk Çağ'da Türk-Gürcü münasebetleri bu seyirde gelişirken XI. yüzyılın ortalarından Orta Çağın sonlarına kadar devam eden süreçte iki taraf arasındaki ilişkileri yönlendiren faktörlerin başında dinî sebepler gelir. Totemizm-naturizm

ağırlıklı inançların terk edilerek I. yüzyılda ülkenin batısındaki Kolhis'te, IV. yüzyıldan itibaren de Kartli olarak bilinen bugünkü Tiflis ve çevresinde Hristiyanlığın benimsemesiyle birlikte bu din, Gürcüler arasında yaygınlaşmıştır. Kral Mirian'ın (265-342) geleneksel Gürcü inancının temsilcileriyle yaşadığı güç çatışmasını sona erdirmek ve ülkesini Pers saldırılarından korumak için 20 Temmuz 317'de Hristiyanlığı resmî din hâline getirmesi, aslında bu din değiştirmenin siyasi sebeplere dayandığını açıkça göstermektedir. Nitekim bu din değişikliğinden kısa süre sonra Kral ülkenin en önemli gücü hâline gelmiştir. (Kılıç, 2005: 64-71.)

Diğer yandan V. yüzyıldan sonra bağımsız kilise teşkilatlarını oluşturan Gürcüler, kendilerini Bizans'tan ayırarak Hristiyanlığın doğudaki temsilciliği hususunda onlarla rekabete girişmişlerdir. (Tarchnisvili, 2001: 90-100; Çiloğlu, 1993: 24.) Bunun bir sonucu olarak din bağıni diğer devlet ve topluluklarla münasebetlerinde en önemli unsur olarak gören Gürcüler, bölgedeki İslam fetihlerine karşı uzun süre mücadele etmişlerdir. 643'te ülkeye ulaşan İslam ordularını püskürtürken 645'te yenilerek cizye verme karşılığında iki taraf arasında antlaşma imzalanmıştır. 736'da tamamlanan fetihler sırasında Gürcülerin Araplara uzun süre direndiği kaynaklarda yazılıdır. (Hayyât, 2001: 188 vd.; Belazuri, 1987: 278 vd., 289 vd.) Ancak bu çabalar bir sonuç vermeyecek ve VIII. yüzyılın ortalarından itibaren Tiflis'te bir Müslüman topluluğu oluşacaktır. (Asatrian-Margarian, 2004; 31.) Buna rağmen Abbasiler döneminde de devam eden bu çekişme sırasında Gürcüler, IX. yüzyılın ortalarında isyanı bastırmak üzere bölgeye gönderilen hilafet ordusu hizmetindeki Türklerle mücadele ettiklerinde ilk kez Müslüman Türklerle karşılaşmışlardır. Abbasi-Bizans rekabeti sırasında Azerbaycan'da ortaya çıkan Sacoğulları hanedanı vasıtasıyla bölgedeki Gürcülerin Müslüman Türklerle münasebeti sürmüştür. (Yıldız, 1985: 29-51.) Ancak iki taraf arasındaki ilişkilerin din farklılığı temelinde şekillenmesi, Selçukluların bölgeye yönelmesinden sonra olacaktır.

XI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren meydana gelen Selçuklu-Gürcü savaşları iki taraf arasındaki münasebetler açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Gürcülerin VII.-X. yüzyıllarda İslam hâkimiyetine karşı gösterdiği mukavemet bu kez Selçuklu hâkimiyetine mukavemet şekline dönüşmüştür. Zira bu dönem zarfında Abbasilerin çöküşünden doğan boşlukta İslam'ın siyasal temsilcisi hâline gelen Selçuklular; Kafkasların güneyi, Azerbaycan, Anadolu'ya doğru ilerlemeye başladığında Gürcüler de ilk kez bir Müslüman Türk Devleti'nin hâkimiyeti altına girme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Diğer yandan Selçuklularla birlikte Müslüman Türk devlet ve beylikleri Gürcüler üzerine gaza-cihat akınlarını yoğunlaştırmaya başladığından iki taraf arasında din ayrılığı merkezli mücadele de hız kazanmıştır.

Selçukluların Gürcülerle mücadelesi 1018'de Çağrı Bey'in yurt bulmak maksadıyla çıktığı batı seferinde olmuş ve üç bin kişilik akıncı kuvvetine karşı uğradıkları mağlubiyet Gürcüler arasında büyük tedirginliğe sebep olmuştu. (Vardan, 1937: 172-178; Urfalı Mateos, 1987: 48 vd.; Grousset, 2005: 539 vd.; Kafesoğlu, 1943: 259-274.) Bundan sonra, bağımsızlıklarını koruyabilmek adına 1045'ten itibaren de hem aralarındaki mezhep mücadeleleri (Bedrosian, 1985: 32 vd.; Bedrosian, 2005: 16 vd.) hem de Kafkasya'yı ilhak etmek istemesi sebebiyle (Lordkipanidze, 1987: 56 vd.) ilişkilerinin bozuk olduğu Bizans İmparatorluğu'yla siyasi ve dini meselelerini bir kenara bırakarak onlarla iş birliği yapma yolunu tercih etmişlerdir. Ermenilerin de katılımıyla üçlü bir ittifak hâlini alan bu iş birliğinde Hristiyanlığın önemli bir tesiri bulunduğu açıktır. Diğer bir deyişle Gürcüler için Bizans İmparatorluğu, Selçuklulara göre "kötünün iyisi"dir. Bu sebeple 1047, 1048 ve 1054 hareketlerinde Selçuklulara karşı Bizans'la birlikte mücadele etmişlerdir. (Brosset, 1849: 323; Bedrosian, 1985: 67 vd., 95 vd.; Bedrosian, 2005: 22-26; Bedrosian, 1991: 112 vd.; Azimî, 1988: 8; Turan, 1996: 122 vd.; Honigmann, 1970: 177; Kafesoğlu, 1992: 23; Sevim, 1993: 51; Peacock, 2005: 213.) Ancak Azerbaycan ve Doğu Anadolu'daki Selçuklu ilerlemesinin bir neticesi olarak 1064'te Sultan Alp Arslan (1063-1072) Gürcülere yüksek hâkimiyetini tanıtmıştır. Bağımsızlığın kaybedilmesi dönemin Gürcü kaynaklarından açık bir biçimde anlaşılacağı üzere Gürcüler arasında derin bir üzüntüye sebep olmuştur. Bunun bir neticesi olarak 1065'te Selçuklulara saldırmakla imzaladıkları antlaşmayı bozmuşlardır. 1067-1068'de Tiflis'ten Rustov'a kadar olan sahayı ele geçirerek bölgeyi yeniden kontrol altına alan Alp Arslan (1063-1072) döneminde Gürcüler, Selçuklu tabiiyetinde yaşamışlardır. Ancak Melikşah'ın (1072-1092) başa geçmesi sırasında ortaya çıkan taht kavgalarından faydalanan Gürcüler, 1073-1074 yıllarında Şavşat ve çevresini alarak yeniden Selçuklu hâkimiyetinden kurtulmaya çalışmışlardır. Kafkasların güneyindeki denetimini kaybetmek istemeyen Melikşah ise önce 1076'da yeniden Gürcülere yüksek hâkimiyetini kabul ettirirken üç yıl sonra da bölgeyi ilhak ederek sınırlarına katmıştır. Ancak Gürcülerin yaptıkları antlaşmaları bozarak 1080 yılına kadar üç kez isyan etmesi sebebiyle ülkedeki Selçuklu baskısı daha da artmış ve bu da iki taraf arasındaki ilişkiler açısından bir dönüm noktası olmuştur. (Hüseyni, 1943: 24 vd., 30 vd.; Brosset, 1849: 331 vd.; Ahmed b. Mahmud, 1977: 60-65, 76; Turan, 1980: 76 vd.; Minorsky, 1953: 75; Lordkipanidze, 1987: 75 vd.; Bedirhan, 2000: 160, 183; Peacock, 2005: 214-224.) Zira o döneme kadar bugünkü Gürcistan'da Selçuklu varlığı sadece askerî güç ile sınırlıyken 1080'den sonra kalabalık Türkmen grupları ülkeye yerleşmiş ve bu da yurtlarını terk etmek zorunda kalan Gürcüler arasındaki Selçuklu ve onların şahsında Müslüman düşmanlığını daha da artırmıştır. Gürcü kaynakları bu hisleri açık bir biçimde yansıtır. (Brosset, 1849: 346 vd.; Vryonis, 1975: 50 vd.; Özkan, 1968: 115)

Gürcüler üzerindeki Selçuklu hâkimiyeti XII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiş, ileride bahsedileceği üzere bu dönemde Kıpçaklardan destek alan Kral IV. David (1089-1125), 1118'de başladığı hareketin neticesinde üç yıl sonra ülkesindeki Selçuklu varlığına son vererek yeniden bağımsızlığı kazanmayı başarmıştır. (Thomson, 1996: 338; Allen, 1971: 99; The Georgian Chronicle, 1991: 23 vd., 28.) David'in elde ettiği bu başarılar Gürcüler arasında VII. yüzyılın ortalarından itibaren ülkelerini baskı altına alan ve Selçuklularla birlikte etkisini artıran İslam hâkimiyetine karşı Hristiyanlığın bir zaferi olarak kabul görmüştür. 18 Ağustos 1121'de Didgorni'de kazanılan zaferin her yıl Ağustos ayının ortalarında "didgoroba" bayramı olarak kutlanması (Suny, 1989: 36.) bunun bir göstergesidir.

Selçukluları ülkesinden çıkararak bağımsızlık elde eden Kral David, doğu ve batıdaki farklı Gürcü siyasi teşekküllerini birleştirip bugünkü Gürcistan'ın meydana gelmesini de sağlayarak Devleti'ni gücünün zirvesine ulaştırmayı başarmıştır. Bu siyasi gelişme içtimaî sahada da kısa sürede etkisini göstermiştir. Kısa süre öncesine kadar Selçukluların yenilmez olduğunu düşünerek onlara karşı savaşmaya cesaret edemeyen (Lordkipanidze, 1987; 88 vd.) Gürcüler, şimdi kendilerini Bizans İmparatorluğunun yerine koyarak Hristiyanlığın doğudaki temsilcisi olarak görmeye başlamışlardır. Yaklaşık beş asırdır Müslümanlara karşı uğradıkları başarısızlıklar karşısında David döneminde kazanılan zaferler, Gürcülerde üstünlük duygusunun oluşmasına sebep olmuştu ki bu duygunun oluşmasında en önemli sebeplerden birisi Hristiyanlığın koruyucusu oldukları yönündeki inançtır. Bu sebeple 1121'den sonraki savaşlarda Gürcülerin ordudaki sayısı gün geçtikçe artmaya başlamıştır. 1122'de yaklaşık dört asırdır Müslümanların elindeki Tiflis'i ele geçiren (Brosset, 1849: 367) 20 Ağustos 1124'te de altmış yıldan sonra Selçuklulardan Anı şehrini geri alan (Thomson, 1996: 338) Gürcüler, Müslümanların elindeki kutsal yerlerini tekrar ele geçirmeye başladıkça dinin toplum üzerindeki gücü ve birleştiriciliği daha da artmıştır. Bu değişimin bir neticesi olarak bölgedeki tarihî roller değişmiş ve Gürcüler, daha önce ülkelerine gaza ve cihat akınları düzenleyen Türk unsurlara karşı faaliyetlere girişmişlerdir. 1123'te Selçuklulara, ertesi yıl da Doğu Anadolu'daki Türk siyasi teşekküllerine karşı kazandıkları zaferler Gürcülerin dinlerini üstün kılmak için yaptığı ilk faaliyetlerdir. David'in elde ettiği zaferlerin neticesinde bölgedeki Hristiyan unsurlar da Selçuklulara karşı Gürcülerin etrafında birleşmeye başlamıştır. (Thomson, 1996: 338.) Böylece Gürcü Krallığı, Doğu Anadolu ve Azerbaycan'daki Hristiyanlar nezdinde XI. yüzyılın ortalarındaki Bizans'ın konumuna yerleşmiştir. 1124'teki galibiyetleri 1126, 1154, 1161, 1174 ve 1175 zaferleri takip etmiştir. (İbnü'l-Ezrak, 1992: 34 vd., 114 vd., 140, 168 vd., 181; Urfalı Mateos, 1987: 268, 284 vd.; Brosset, 1849: 365 vd., 385 vd., 456 vd.; Azimî, 1988: 53; İbnü'l Esîr, 1991: 164, 228 vd., Thomson, 1996: 331 vd. 338; Hüseyini, 1943: 94, 100, 110 vd., 120; Ahmed b. Mahmud, 1977: 90, 104, 112-116). Elde edilen bu başarı ve oluşan üstünlük duygusunun bir neticesi olarak

o zamana kadar “Kartli Kralı”, “Abhaz Kralı” gibi bölgesel unvanlar kullanan Gürcü Kralları, adlarının önüne dinî semboller de koyarak “*Tanrı'nın inayeti ile Abhaz, Kartli, Ran ve Someh'lerin kralı, Şirvanşah ve şâhenşâh*” unvanını kullanmaya başlamışlardır. (Bala, 1997: 840.) Paralarının üzerine “Mesihin kılıcı” veya “Mesihin taraftarı” ibareleri yer alan Gürcülerin Hristiyan dünyası içerisinde de prestiji önemli ölçüde artmıştır. (Lang, 1997: 101 vd.) Kraliçe Tamara (1184-1213) dönemine gelindiğinde ise çevredeki Müslüman-Türk unsurlara karşı kurduğu üstünlük bariz bir hale gelen Gürcüler, 1195'ten itibaren Çoruh boylarındaki topraklarına girdikleri (Berdzenişvili-Canaşia, 2000: 153.) Türkiye Selçuklularını 1202'de mağlup ettikten (Brosset, 1849: 456 vd.; Aksarayî, 2000: 24) sonra 1205-1209 arasında her yıl Doğu Anadolu'daki ve Azerbaycan'daki Türk siyasi teşekküllerine karşı önemli başarılar kazanmışlardır. (Allen, 1971: 107; İbnü'l Esîr, 1991: 207, 232; Bedirhan, 2000: 259.) Bu büyümenin bir neticesi olarak Gürcülerin yanı sıra çeşitli Hristiyan topluluklarca da dinin koruyucusu kabul edilen Tamara döneminde Gürcistan'daki din-siyaset ilişkileri yeni bir çehreye bürünmüştür. Kilisenin kutsadığı krallığın başında bulunan Kraliçe, bu desteğin karşılığında ülkesinin her yanında, adeta Bizans'la rekabet edecek kilise ve manastırlar inşa ettirmiştir. (Eastmond, 1998: 99-181.) Böylece ülkede dinin ve kilisenin nüfuzu daha da artmış, eğitimi tekeline alan kilise ekonomik bakımdan da büyük imtiyazlar elde etmeyi başarmıştır. (Lang, 1997: 104 vd.)

Gürcülerin çevresindeki Türk unsurlara kurduğu üstünlük XIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir. Moğolların önünden çekilerek Azerbaycan'a gelen Celaleddin Harzemşah'ın Gürcüler üzerine düzenlediği seferlerle birlikte iki taraf arasındaki din farklılığına dayanan mücadele yeniden hız kazanmıştır. 1225'de başlayan akınlar neticesinde Mart 1226 başlarında bir asırdan fazla süredir elinde tuttıkları Tiflis'i kaybeden Gürcüler Celaleddin Harzemşah'la yaptıkları mücadeleyi kaybederek Abhazya'ya kadar olan bölgeyi boşaltmak zorunda kalmışlardır. (Nesevi, 1934: 70-77; Cüveynî, 1988: 354-358; Gümüş, 2006: 155-173.) 1229'da güçlü bir ordu toplayarak bu hâkimiyete son vermek isteseler de buna muvaffak olamamışlardır. Dönemin Gürcü kaynaklarında, Harzemşahlar vesilesi ile yeniden Müslüman hâkimiyetine girmenin verdiği rahatsızlık açıkça belli olmaktadır. (Brosset, 1849: 502 vd.) Nihayet Celaleddin Harzemşah'ın 1230 Yassıçemen savaşında mağlup olduktan sonra gücünü önemli ölçüde kaybetmesi (İbn Bibi, 1996: 394-410) ve 1231'de Moğollara yenildikten kısa süre sonra da hayatını yitirmesiyle (Nesevi, 1934: 155 vd.) Gürcüler tekrar bağımsızlığını kazanacaktır. Ancak bu durum uzun sürmeyecek, 1232'de ülkesine gelen Moğolları Türkiye'ye yönlendiren Kraliçe Rusudan (1223-1245) bu hareketinin bedelini ağır bir biçimde ödeyecektir. Zira Sivas'a kadar olan bölgeyi yağmalayan Moğolların, Gürcü Kraliçesi'nin tavsiyesiyle ülkesine yöneldiğini öğrenen Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad (1220-1237) aynı yıl Emir Kemaleddin komutasındaki bir orduyu Gürcistan'a göndermiş ve bu ordu

kırka yakın kaleyi kısa sürede ele geçirerek başkente doğru yürüyüşe geçmiştir. Bu orduya karşı duramayacağını anlayan Rusudan barış talebinde bulunmuş, bu talebi kabul edilince de Türkiye Selçuklularının yüksek hâkimiyetini tanımıştır. (İbn Bibi, 1996: 421 vd.) Ancak aynı yıl Moğolların Gürcistan'a hâkim olmaya başlamasıyla bu bağ sona erecektir.

1232'de başlayan Moğol hâkimiyetinden İlhanlıların gerilemeye başladığı dönemde, XIV. yüzyılın ortalarına doğru bağımsızlığını yeniden kazanan Gürcüler bu konumu uzun süre muhafaza edemeyecek ve 1387-1403 arasında altı kez Gürcistan'a sefer düzenleyen Timur'un bölgedeki faaliyetleri neticesinde yeniden bir Türk-İslam teşekkülüne bağlanmak zorunda kalacaktır. (Brosset, 1831: 1 vd.) Timur'un bölgeden çekilmesini müteakip I. Aleksander (1412-1442) zamanında bağımsızlığını kazanan Gürcü Krallığı İstanbul fethedildiği sırada, İran ve Azerbaycan'da ortaya çıkan Akkoyunlulara vergi vererek yeniden bir Türk-İslam siyasi teşekkülünün himayesinde varlığını sürdürmekteydi. (Bala, 1997: 841.)

Gürcülerin din farklılığı sebebiyle Müslüman Türk unsurlarıyla ilişkileri yaklaşık dört asır boyunca bu seyirde devam ederken, Hristiyanlık bağıyla, bir tarihinin deyiimiyle XI-XIV. yüzyılda Gürcistan'a gelen göçebe Türkler içerisinde Gürcülerle yakınlaşan tek unsur olan (Margarian, 2001: 76.) Kıpçaklar gelmektedir. Don-Kuban boylarında XII. yüzyılın başlarından itibaren Hristiyanlığı kabul etmeye başlayan Kıpçakların lideri, Gürcü Kralı IV. David'in kayınpederi olan Atrak'tı. 1103'ten 1116'ya kadar Ruslarla yaptıkları savaşlarda yenilen (Golden, 2002: 233.) Kıpçaklar, 1118'de David'in davetini kabul ederek Gürcistan'a gitmeye karar vermiştir. Daryal geçidini aşarak Atrak önderliğinde Abhazy'a'dan güneye doğru inmeye başlayan kırk bin ailelik bu grupla önce düzenli bir ordu kurarak iç birliğini sağlayan (Lordkipanidze, 1987: 89 vd.) David, onların desteğiyle yukarıda bahsedildiği üzere Selçukluları ülkeden çıkartıp bağımsızlığını kazanmıştır. (Brosset, 1831: 365-369; Thomson, 1996: 327-334; The Georgian Chronicle, 1991: 23-28; Urfalı Mateos, 1987: 268; İbnu'l-Ezrak, 1992: 35.) Kıpçaklar, bu hizmetlerinin karşılığında Kakheti-Hereti gibi Gürcistan'ın çeşitli kesimlerini yurtluk olarak almışlardır. Kısa sürede tamamen Hristiyanlığı benimseyen ve Gürcüce öğrenen (Lordkipanidze, 1987: 90.) bu grupla Gürcüler arasındaki ilişkiler XIII. yüzyılın ilk yarısındaki bazı hadiseler dışında hep dostluk çizgisinde devam etmiştir. Hatta bir Gürcistan tarihi uzmanına göre bugün her üç Gürcüden birisi Kıpçak antropolojik özelliklerine sahiptir (Lang, 1997: 18.) ki bu da iki taraf arasındaki kaynaşmanın önemli bir delili olarak görülebilir. Böylece dinî farklılık sebebiyle Selçuklularla bir asırdır mücadele eden Gürcüler, Hristiyanlığı benimseyen diğer bir Türk topluluğunun yardımıyla ülkelerini İslâm hâkimiyetinden kurtarmak üzere harekete geçmiştir. Bu da uzun bir süredir devam eden çekişmenin aslında bir Türk-Gürcü mücadelesi değil, bir din çatışması olduğunu göstermektedir.

Türk-Gürcü münasebetlerinin şekillenmesinde, üçüncü devlet ve topluluklarla kurulan ilişkiler de önemli bir yer tutmaktadır. Bunun ilk açık örnekleri, yukarıda açıklandığı üzere Gürcü-Bizans yakınlaşmasıyla ortaya çıkar. XI. yüzyıl başlarından itibaren dinî ve siyasi sebeplerden dolayı Gürcüleri itaat altına alıp ülkelerini ilhak etmeye çalışan Bizans İmparatorluğu, Selçuklu tehlikesine karşı bu politikadan vazgeçip Gürcüleri yanına çekerek Türkmenlere karşı kendileriyle birlikte mücadele etmelerini sağlamıştır. Gürcülerin uzun bir süre Müslüman Türk unsurlara mukavemet etmesinde bu yakınlaşma önemli bir yer tutar. Benzer bir münasebet, Gürcistan'a yerleşen Kıpçaklarla Harzemşahlar ve Moğollar arasında da kurulmuştur. Celaleddin Harzemşah Gürcistan üzerine akınlar yapmaya başladığında, 1227'den itibaren Gürcü ordusundaki Kıpçakların bir kısmı onun safına geçmiştir. (Cüveynî, 1988: 362 vd.) Bu, Kıpçaklarla Gürcüler arasındaki ilk önemli ayrılıktır. Bu tarihten kırk yıl sonra, ülkenin batısını yurt tutan Kıpçaklar, İlhanlılarla iş birliği yaparak Ahıska-Furtuna deresi arasını ikta almış, İlhanlılara tâbi olmak suretiyle burada Gürcülerden bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. (Kırzioğlu, 1992: 148-181.) Böylece XII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren ortaya çıkan Kıpçak-Gürcü ayrılığı, 1267'den itibaren Gürcistan'ın batı kesiminde ayrı bir siyasi teşekkülün meydana gelmesine zemin hazırlamıştır.

Türk-Gürcü ilişkilerinin tarihî gelişimini şekillendiren diğer önemli bir faktör, ortak menfaate dayalı iş birliğidir. Bu ittifakın ilk tezahürü askerî alanda kendisini göstermiştir. Girişte bahsedildiği üzere ilk Çağ'dan itibaren iki taraf arasındaki münasebetlerin yönünün belirlenmesinde bu iş birliği mühim bir yer tutmuş ve XI. yüzyılın ortalarına kadar da önemini kaybetmemiştir. Ortak menfaate dayanan bu iş birliği, İslam ordularının Kafkasların güneyine yayılmasını istemeyen Gürcülerin Hazarlarla iş birliği yapmasında açık bir biçimde görülebilir. V. yüzyılın ortalarında başlayıp üç asır boyunca devamlı surette birbiriyle mücadele eden (Belazuri, 1987: 278; Thomson, 1996: 161-172; Kuzgun, 1993: 53; Gumilëv, 2003: 246-252; Artamonov, 2004: 110; Grousset, 2005: 295; Golden, 2002: 197.) bu iki topluluk, VIII. yüzyılın sonlarında Müslüman Araplara karşı iş birliği yapmışlardır. (Gumilëv, 2003/2: 73 vd.) Aynı şekilde Selçuklulara karşı Gürcü ve Alanların 1065'te ittifak yaptığı bilinmektedir. (Hüseyni, 1943: 30; Minorsky, 1953: 75.)

Türkler ve Gürcüler arasındaki ortak menfaate dayanan iş birliğinin hayata geçirilmesinde ekonomik sebepler de önemli yer tutar. Bu ortaklığın ciddî bir sebep olarak ortaya çıkışı XII. yüzyılın başlarına dayanır. Bahse konu dönemde ülkenin Selçuklu kontrolünde olması sebebiyle Gürcüler belirli bölgelere toplanmış, geri kalan büyük kısmı yaylak-kışlak hayatını sürdüren Türkmenler ele geçirmiş, dolayısıyla halkın gelir seviyesi de oldukça düşmüştü. (Brosset, 1831: 346 vd.; Vryonis, 1975: 283 vd.) 1120'li yıllarda Kıpçakların ülkeye göç edip Selçukluları çıkarmasıyla birlikte ekonomik hayatta büyük bir canlanma görülmüş, bu sırada ıssız olan özellikle Türkiye'ye yakın batı kesimi de bu Türk topluluğu tarafından

şenlendirilmişti. (Allen, 1971: 99.) Bu gelişmenin bir neticesi olarak Kraliçe Tamara döneminde Gürcülerin zenginliği çevredeki unsurlarla kıyaslanamayacak derecede artmıştı. (Özkan, 1968: 84; Çiloğlu, 1993: 48.)

Türk-Gürcü ilişkilerini belirleyen unsurlardan birisi de Gürcistan'da ortaya çıkan iç mücadeleler sonucu meydana gelen siyasi rekabettir. İki taraf arasındaki ilk ciddi çekişme Kral I. Giorgi (1156-1184) döneminde yaşanmıştır. 1177'de Orbelian ailesinin başı çektiği soylular, prens Demna'yı tahta çıkarmak suretiyle idareye el koymak için harekete geçtiklerinde, Kral, Kıpçakların yardımıyla isyanı bastırmış ve görevden aldığı Gürcü asilzadelerinin yerine Kubasar, Kutlu Arslan gibi Kıpçak önderlerini getirmiştir. (Suny, 1989; 37; Berdzenişvili-Canaşia, 2000: 147 vd.) Bu görev değişikliğine sessiz kalan Gürcü soyluları, Kraliçe Tamara devrinde kaybettikleri mevkiileri geri almak üzere harekete geçerek Kubasar'ı ve hazineden sorumlu Kutlu Arslan'ı görevlerinden aldırılmayı başarmışlardır. (Brosset, 1831: 407 vd.) Ancak ülkedeki bu Kıpçak aleyhtarı faaliyetler kısa süre sonra iki taraf arasındaki münasebetlerin bozulmasına yol açmış ve Kubasar önderliğindeki Kıpçaklar, Gürcistan'ı terk ederek kuzeydoğu Anadolu'ya göç etmiştir. (Bilgin, 2000: 86; Tellioglu, 2007: 147.)

Sonuçta, Orta Çağ'da Türk-Gürcü ilişkilerinin şekillenmesinde dinî farklılıktan doğan mücadelenin büyük yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Selçuklularla birlikte Müslüman Türk devlet ve beyliklerinin gaza/cihat inancıyla Gürcistan'ı fethetmeye yönelik faaliyetlerine karşılık olarak, Hristiyanlıkla güçlenmiş Gürcü milliyetçiliğinin bağımsızlığı korumayı amaçlayan direnişi, iki taraf arasında yaklaşık iki asır süren mücadeleye dinî bir mahiyet kazandırmıştır. Orta Çağda milliyet anlayışının din esasına göre belirlendiği göz önünde bulundurulursa, bu mücadelenin iki millet arasındaki bir düşmanlıktan ziyade çağa damgasını vuran ve Haçlı seferlerinde en açık örneği görülen dinî çekişmenin sonucu olduğu açıkça anlaşılabilir. Nitekim Hristiyan Kıpçaklarla yaptıkları iş birliğinden, Gürcülerin Türklere karşı düşmanlık beslemediği, aynı medeniyet dairesinde oldukları müddetçe iki taraf arasındaki münasebetlerin dostça sürdürülebildiği görülmektedir. Müslüman Araplara karşı Hazarlarla yaptıkları ittifak ve David döneminde ülkenin bir bayrak çatısı altında toplanıp büyük Gürcü Krallığı'nın kuruluşunda Kıpçakların askerî, siyasi ve ekonomik destekleri, iki tarafın ortak menfaatler etrafında birbiriyle dayanışma içinde olabileceğinin Orta Çağdaki örnekleridir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Mahmud, (1977), **Selçuk-name, I-II** (Nşr.: E. Merçil), İstanbul.

Aksarayî, Kerimüddin Mahmud-i, (2000), **Müsâmeretü'l-Ahbâr** (Nşr.: M. Öztürk), Ankara.

Allen, W. E. D., (1971), **A History of the Georgian People**, London.

Artamonov, İ., (2004), **Hazar Tarihi** (Nşr.: A. Batur), İstanbul.

Asatrian, Garnik-Hayrapet Margarian, (2004), “The Muslim Community of Tiflis (8th-19th Centuries”, **Iran and the Caucasus**, 8 (1), 29-52.

Azimî, (1988), **Azimî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler** (Nşr.: A. Sevim), Ankara.

Bedirhan, Yaşar, (2000), **Selçuklular ve Kafkasya**, Konya.

Bedrosian, Robert, (1985), **Aristakes Lastivertc'i's History**, New York.

-----, (1991), **Juansher's Concise History of the Georgians**, New York.

-----, (2005), **Smbat Sparapet's Chronicle**, New Jersey.

Belazuri, Ahmed b. Yahya b. Cabir, (1987), **Fütuhu'l Büldan** (Nşr.: M. Fayda), Ankara.

Berdzenişvili, Nikoloz-Simon Canaşıa, (2000), **Gürcüstan Tarihi** (Nşr.: H. Hayrioğlu), İstanbul.

Bilgin, Mehmet, (2000), **Doğu Karadeniz**, Trabzon.

Brosset, M., (1831), **Chronique Georgienne**, Paris.

-----, (1849), **Histoire de la Georgie, I**, Saint-Petersburg.

Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, (1988) **Tarih-i Cihan Güşa, I**, (Nşr.: M. Öztürk), Ankara.

Çiloğlu, Fahrettin, (1993), **Gürcülerin Tarihi**, İstanbul.

Eastmond, Anthony, (1998), **Royal Imagery in Medieval Georgia**, Pennsylvania.

Golden, Peter, (2002), **Türk Halkları Tarihine Giriş** (Nşr.: O. Karatay), Ankara.

Grousset, René, (2005), **Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi** (Nşr.: S. Dolanoğlu), İstanbul.

Gumilëv, L. N., (2003), **Eski Türkler** (Nşr.: A. Batur), İstanbul.

-----, (2003/2), **Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları, I**, (Nşr.: A. Batur), İstanbul.

Gümüş, Nebi, (2006), “Celâleddin Harizmşah'ın Gürcistan Seferleri”, **Ekev Akademi Dergisi**, 10 (29), 155-178.

Halife b. Hayyât, (2001), **Tarihu Halife b. Hayyât** (Nşr.: A. Bakır), Ankara.

Honigmann, Ernst, (1970), **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı** (Nşr.: F. Işıltan), İstanbul.

Hüseyini, Sadruddin Ebu'l-Hasan Ali ibn Nasır ibn Ali, (1943), **Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye**, (Nşr.: N. Lugal), Ankara.

İbn Bibi, El-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi, (1996), **El Evamirü'l Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie, I-II** (Nşr.: M. Öztürk), Ankara.

İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezerî, (1991), **El-Kâmil fi't-Tarih, XI** (nşr. A. Özaydın), İstanbul.

İbnu'l-Ezrak, Ahmed b. Yusuf b. Ali, (1992), **Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi** (Nşr.: A. Savran), Erzurum.

Janssens, Emile, (1969), **Trebizonde en Colchide**, Bruxelles.

Kafesoğlu, İbrahim, (1943) "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akımı (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", **Fuat Köprülü Armağanı**, İstanbul, 259-274.

-----, (1992), **Selçuklu Tarihi**, İstanbul.

Kırzioğlu, M. Fahrettin, (1953), **Kars Tarihi, I**, İstanbul.

-----, (1992), **Yukarı Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar**, Ankara.

Kuzgun, Şaban, (1993), **Hazar ve Karay Türkleri**, Ankara.

Lang, David Marshall, (1997) **Gürcüler** (Nşr.: N. Domaniç), İstanbul.

Langlois, Victor, (1880), **Collection des Historiens Anciens et Modernes de l'Arménie, I**, Paris.

Lordkipanidze, Mariam, (1987), **Georgia in the XI-XII. Centuries**, Tbilisi.

Margarian, Hayrapet, (2001), "The Nomads and Ethnopolitical Realities of Transcaucasia in the 11th-14th Centuries", **Iran & the Caucasus**, 5, 75-78.

Minns, E.H, (1970), "The Scythians and Northern Nomads", **The Cambridge Ancient History III**, Cambridge, 187-205.

Minorsky, V., (1953), **Studies in Caucasian History**, London.

Moses Khorenats'i, (1980), **History of the Armenians** (Nşr.: R. W. Thomson), London.

Müverrih Vardan, (1937), "Türk Fütuhâtı Tarihi" (Nşr.: H. D. Andreasyan), **Tarih Semineri Dergisi, I-II**, İstanbul, 153-255.

Nesevi, Şehabeddin Ahmed, (1934), **Celalüttin Harezemşah** (Nşr.: N. Asım), İstanbul.

Peacock, Andrew C. S., (2005), “Nomadic Society and the Seljuk Campaigns in Caucasia”, **Iran and the Caucasus**, 9 (2), 205-230.

Özkan, Ahmet, (1968), **Gürcüstan**, İstanbul.

Rapp, Stephen H., (2000), “Sumbat Davitis-dze and the Vocabulary of Political Authority in the Era of Georgian Unification”, **Journal of the American Oriental Society**, 120 (4), 570-576.

Sevim, Ali, (1993), **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara.

Siharulidze, Yuri, vd. (1988), **Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri** (nşr. H. Hayrioğlu), İstanbul.

Suny, Ronald Grigor, (1989), **The Making of the Georgian Nation**, London.

Tansuğ, Kadriye, (1949), “Kimmerlerin Anadolu'ya Gelişleri ve MÖ 7'nci Yüzyılda Asur Devleti'nin Anadolu ile Münasebetleri”, **AÜDTCFD**, 7 (4), 535-550.

Tarhan, M.Taner, (1979), “Eski Çağ'da Kimmerler Problemi”, **VII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler, III**, Ankara, 355-369.

-----, (1984), “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, **Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü I. Araştırma Sonuçları Toplantısı (İstanbul 23-26 Mayıs 1983) Bildirileri**, Ankara, 109-120.

Tarchnisvili, Michael, (2001), “The Origin and Development of the Ecclesiastical Autocephaly of Georgia”, **Greek Orthodox Theological Review**, 46 (1-2), 89-111.

Tellioglu, İbrahim, (2005), “Kimmer ve İskit Göçlerinin Doğu Anadolu Bölgesindeki Etkileri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 27, 237-245.

-----, (2007), **Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler**, Trabzon.

The Georgian Chronicle, (1991), **The Georgian Chronicle The Period of Giorgi Lasha** (nşr. S. Qaukhchishvili-K. Vivian), Amsterdam.

Thomson, Robert W., (1996), **Rewriting Caucasian History**, Oxford.

Turan, Osman, (1980), **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul.

-----, (1996) **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul.

Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), (1987), (Nşr.: H. D. Andreasyan), Ankara.

Vryonis, Speros, (1975), **Nomadization and Islamization in Asia Minor**, Dumbarton.

Yıldız, Hakkı Dursun, (1985), “10. Yüzyılda Türk Ermeni Münasebetleri”, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu (Erzurum 8-12 Ekim 1984)**, Ankara, s. 29-51.

